

Досвід відновлення держав і регіонів внаслідок військових конфліктів після Другої Світової війни

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-11/19>

Кириченко Д. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
david0634727212@gmail.com

Анотація. У статті здійснено аналіз міжнародного досвіду відновлення та відбудови постраждалих країн та регіонів у повоєнний період другої половини 20 століття. Автор досліджує ефективність “Плану Маршалла”, “Плану Монне” та економічне становлення держави Ізраїль в контексті арабо-ізраїльських конфліктів. У роботі подано загальну характеристику географії воєн після Другої Світової війни та наведено приклади змін у технології ведення воєн, що вказує на переосмислення підходів до розуміння терміну “війна”. Метою статті є детальне вивчення досвіду інших держав, котрі зазнали впливу війни та оцінка ефективності програм відновлення.

Ключові слова: план Маршалла, план Монне, повоєнне відновлення, Ізраїль, військові конфлікти.

Experience of State and Regional Reconstruction Following Military Conflicts After World War II

Kyrychenko D.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, david0634727212@gmail.com

Abstract: The article analyzes the international experience of recovery and reconstruction of affected countries and regions in the post-war period of the second half of the 20th century. The author examines the effectiveness of the Marshall Plan, the Monnet Plan, and the economic development of the state of Israel in the context of Arab-Israeli conflicts. The paper provides a general overview of the geography of wars after World War II and gives examples of changes in war technology, indicating a reconsideration of approaches to understanding the term "war." The purpose of the article is to study in detail the experience of other states that have been affected by war and to assess the effectiveness of recovery programs.

Keywords: Marshall Plan, Monnet Plan, post-war reconstruction, Israel, military conflicts.

Вступ. Війна в Україні запустила ряд дискусій щодо післявоєнного відновлення держави, адже внаслідок бойових дій велика частка інфраструктури країни зазнала руйнувань чи була повністю знищена. Більшість населених пунктів на лінії бойових зіткнень зруйновані вщент або більше ніж на 50 %, тому керівництво держави вже розробляє стратегії післявоєнного відновлення та залучає інвестиції у відбудову деокупованих регіонів.

Створення планів відбудови постраждалих регіонів не можливе без досвіду попередніх воєн та шляху держав до відновлення у мирний період.

Після закінчення Другої світової війни, на планеті не відбулось жодної війни такого масштабу, проте військові конфлікти тривали. За даними Уппсальського університету Швеції

станом на 2022 рік у світі відбулось 285 окремих збройних конфліктів, а щороку світ переживає від 30 до 50 збройних протистоянь (Uppsala Conflict Data Program. <https://ucdp.uu.se/>). Географія воєн другої половини 20 століття та нашого часу дозволяє аналізувати світовий досвід післявоєнної відбудови, досліджувати позитивні та негативні кейси, котрі спіткали країни у їхній першочерговій реалізації планів реконструкції просторово-територіальної структури економіки.

Досвід повоєнного відновлення країн світу активно вивчають українські вчені Кістерський Л. Л. “План Маршала для України”, Пошедін О. “План Маршала як передумова євроатлантичної інтеграції”, Танклевська Н., Петренко В. “Ізраїльський досвід післявоєнного відновлення економіки.” У своїх роботах автори зосереджують увагу на початкових етапах відновлення економіки країн, що значно потерпали від військових дій, аналізують програми та стратегії тогочасних урядів.

Об’єктом дослідження виступають країни Європи після закінчення Другої Світової війни та Ізраїль в другій половині 20 століття. **Предметом** є досвід країн у їхній повоєнній відбудові зруйнованих регіонів. **Мета дослідження** полягає в поглибленому аналізі знакових програм та стратегій, котрі вплинули на подальше економічне зростання досліджуваних країн. **Завданнями статті** є аналіз географії воєн за період з кінця Другої Світової війни та до нашого часу, вивчення тенденцій у веденні воєн та їхніх наслідків для населення і економіки країн, а також дослідження економічного шляху країн на етапі післявоєнної відбудови власних територій.

Матеріали і методи досліджень. Дане дослідження спирається на статистичну інформацію зарубіжних видань, таких як Uppsala Conflict Data Program, The Guardian, SIPRI Yearbook та Harvard University Press. Під час роботи було використано статистичний метод, методи аналізу та синтезу, історичний та метод історіографічного аналізу.

Результати та їх аналіз. З середини 20 століття арена воєн та збройних конфліктів перекинулася на азійський регіон, до найбільш жорстоких та руйнівних варто віднести В’єтнамську війну (1959—1975 рр.), Афганську війну, Ірано-Іракську війну, Корейську війну, Індо-Пакистанський конфлікт. До найкривавіших конфліктів Європи належать Друга громадянська війна у Греції, Боснійська війна та Югославські війни. Також варто згадати Чеченські війни, Карабаський конфлікт, війну на сході України, що були викликані імперськими інтересами Росії та її бажанням розширити власний геополітичний вплив.

Постколоніальний розквіт незалежності африканських країн призвів до серії військових конфліктів, що не вщухають і нині: Алжирська війна, громадянські війни в Ефіопії, Судані, Мозамбіку, Сомалі, Сирії, релігійні війни у Нігерії значно вплинули на економічний розвиток молодих держав та їхню спроможність створення сильних державних і соціальних інститутів.

Великі військові конфлікти 20 століття охопили й Південну Америку: переважно це громадянські війни у Колумбії, Гватемалі та Нікарагуа.

В контексті воєн 20 століття, можна виділити три періоди за класифікацією історика Еріка Гобсбаума:

- 1914 – 1945 – епоха світової війни, що була зосереджена навколо Німеччини, її претензій на території Європи та колоніальні володіння в Африці.
- 1945 – 1989 – епоха протистояння США та Радянського Союзу.
- 1989 – донині – епоха після кінця класичної міжнародної системи влади (Hobsbawm E., 2002).

Аналізуючи географію воєн 20 та 21 століття, варто зазначити, що збройні конфлікти майже не торкнулися території регіону Північна Америка, що можна пояснити як вдалим географічним положенням так і успішною внутрішньою та зовнішньою політикою Сполучених Штатів Америки.

Порівнюючи людські втрати та загальні збитки завдані економіці держав, можна стверджувати, що масштаби воєн 21 століття є значно меншими ніж масштаби воєн 20

століття. З розвитком високотехнологічної зброї зникла потреба у проведенні широкомасштабних військових операцій з використанням великих армій, на зміну прийшли невеликі підрозділи регулярних або нерегулярних військ, де частка жертв серед військових є мінімальною, проте частка жертв серед цивільного населення значно зросла. Під час Першої світової війни лише 5% серед загиблих були мирними мешканцями; у Другій світовій війні цей показник сягнув 60%, але вже під час сучасних воєн серед постраждалих 80-90% є цивільними.

Також, окрім традиційних армій, з'явилися приватні військові компанії, а характер воєн змінився з широкомасштабних на локальні спеціальні операції. Окрім цього змінилося розуміння та означення воєн. До середини 20 століття існували чіткі правила ведення війни, котрі регулювалися Гаазькою конвенцією, проте з розвитком глобалізаційних процесів та руйнуванням територіального поділу на зони впливу великих держав, відбулося розмиття терміну “війна”. До 1946 року війни велися між двома суверенними державами, або конфлікти в межах однієї території також вважалися війною, якщо сторони були організованими та визнавалися іншими державами. Для початку війни необхідно було оголосити війну опоненту, а для її закінчення підписати мирний договір. Армія мала відрізнятися певними знаками, формою, тим елементом, за яким можна відрізнити воюючих.

Сучасні війни та збройні конфлікти втратили більшість з перерахованих ознак, однією з особливостей протистоянь є відсутність чітко визначеного агресора, держави окупанта, не рідко однією зі сторін конфлікту є недержавна організація, екстремістських рух, етнічна чи релігійна спільнота, терористичне угруповання, злочинні синдикати. Війни нашого часу набувають локального характеру в межах однієї країни, чи регіону. У проміжку з 1990 по 2004 роки лише 4 з 57 конфліктів були міждержавними: Еритрея - Ефіопія (1998 - 2000 рр.), Індія Пакистан (1990 - 1992 і 1996 - 2003 рр.), Ірак - Кувейт (1991 р.), Ірак проти США, Великої Британії і Австралії (2003 р.) (SIPRI Yearbook 2005. <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB05mini.pdf>). Після розпаду Радянського союзу та закінчення непрямой конфронтації між “супер державами” розмежування між внутрішньодержавними та міждержавними конфліктами почало зникати.

Досліджуючи післявоєнне відновлення держав варто розглянути план Маршалла та його вплив на економічну реконструкцію постраждалих країн. План Маршалла – це програма відновлення Європи розроблена держсекретарем США Джорджем К. Маршаллом, що передбачала надання грантів та кредитів для відбудови європейської промисловості та сільського господарства. В даній програмі взяли участь 16 європейських держав: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Західна Німеччина, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Швеція, Швейцарія.

В рамках програми відновлення економіки Європи найбільшу допомогу від США отримали Великобританія, Італія, Франція, Західна Німеччина та Нідерланди, в розмірі 9,373 млрд. дол., що становило 73% від запланованих 13 млрд. дол. (Komar N., 2012.).

Друга світова війна мала руйнівні наслідки для економіки країн Європи. За час війни загинуло 39 млн осіб в самій Європі, лише населення Німеччини зменшилось на 6,5 млн осіб. Було зруйновано тисячі міст та сіл, заводи, транспортну інфраструктуру, більшість промислового обладнання стало непридатним або зношеним. Через масштабні руйнування, виробництва країн Європи не могли забезпечити базові потреби населення та промисловості. Західна Європа відчувала дефіцит сировини для забезпечення енергетики, виробництва сталі, продуктів харчування. Економіка могло забезпечити споживання зерна, алюмінію, міді, бавовни на 40%, свинцю і цинку на 30%, сала та масла на 15%. (Komar N., 2012.).

План Маршалла спрямовувався на відновлення міст і сіл, промислового та сільськогосподарського виробництва, розвиток інфраструктури, забезпечення фінансової стабільності і ліквідацію торговельних бар'єрів між європейськими країнами. Все це мало сприяти розвитку торговельно-економічних зв'язків між цими країнами та Сполученими

Штатами. Результатами програми відновлення економіки Європи стали прискорена індустріалізація регіону: реконструкція сталеливарної, хімічної, машинобудівної галузей, потужні інвестиції у різні сектори економіки, розвиток нових демократичних урядів, поглиблення торгівельно-економічних зв'язків з США.

Чотирирічний план підтримки Європи передбачав виділення 13 млрд. дол., 90% допомоги становили гранти і лише 10% кредити. Протягом 1948 - 1951 років кошти були розподілені між різними галузями економіки Європи: 2-3 млрд. дол. на відновлення та розвиток заводів з виробництва заліза, сталі та вугілля, 3-5 млрд. дол. – машини та устаткування для шахт, 3-4 млрд. дол. на потреби сільського господарства. (Нестор О. Ю., 2023) Допомога Сполучених Штатів Америки та консолідація європейських держав у повоєнній відбудові позитивно вплинула на ріст ВВП в цих країнах. ВВП Європи у 1951 р. зросло на 32,5% порівняно з 1947 р. (від 119 млрд. дол. до 159 млрд. дол.): промислове виробництво зросло на 40% порівняно з довоєнним рівнем, а обсяг виробленої сільськогосподарської продукції на 11% (Нестор О. Ю., 2023).

Варто зазначити, що дієвість плану Маршалла полягала не лише у наданні коштів, обладнання, технологій, а й в започаткуванні інтеграції між європейськими державами, розбудови спільної ринкової політики, передумови вільної торгівлі в регіоні, а також лібералізації галузей економіки.

Загалом план Маршалла мав не лише важливе значення для держав реципієнтів, а й для Сполучених Штатів Америки. На території цієї держави не проводились бойові дії, проте на війні загинуло чи було поранено більше 500 тис. осіб, а витрати на війну склали 341 млрд. дол. Збереження виробничих потужностей на території країни дозволило США швидко відновитися та перейти у стадію післявоєнного економічного буму. Реалізація плану Маршалла відкрила для Америки нові європейські ринки, а також сприятливі умови для приватних інвестицій американського бізнесу. Надання фінансової допомоги країнам Європи у доларах забезпечило стійку позицію цієї валюти на світовому ринку та зробило її на тривалий час ключовою у міжнародній торгівлі та фінансових операціях.

Позитивним прикладом ефективності плану Маршалла є післявоєнне відновлення Великої Британії. Країна отримала 26% від виділених коштів та використала їх як капіталовкладення у зруйновані сектори економіки, натомість вивільняючи частину власних фінансових ресурсів для закриття кредитів та стабілізації державних бюджетів.

Окремо варто розглянути економічне становище Франції після 1945 року, адже на відміну від Великої Британії, спочатку “північна” зона, а потім й “південна” були окуповані німецькими військами протягом 1940-1944 років. Відмінність цих двох держав ще й в тому, що передвоєнний економічний стан Великої Британії був значно кращим, хоча країни зазнали певних економічних втрат внаслідок Великої депресії. ВВП Великої Британії у 1938 році складало 284 млрд., а Франції – 186 млрд. у перерахунку на долари 1990 року (Statista. <https://www.statista.com/statistics/1334676/wwii-annual-war-gdp-largest-economies/>)

Для виведення економіки Франції із небезпечної ситуації у 1945 році Жан Монне презентував План модернізації та переоснащення Франції. Розробкою цілей плану займалися висококваліфіковані спеціалісти з різних галузей виробництв, котрі реально мали уявлення та професійні компетенції щодо стану потужностей підприємств в країні. Саме з цією метою було створено ряд спеціальних комісій по модернізації, в які входили директори, інженери, головні спеціалісти, котрі могли б зібрати достовірну інформацію щодо показників ефективності поточних виробництв. Ці заходи, запроваджені Жаном Монне, дозволили сформуванню цілісного бачення щодо економіки Франції та виокремити пріоритетні галузі, з яких почалася модернізація: виробництво енергії, сталі, продукції вугільної промисловості, будівництво, розвиток транспорту та сільське господарство.

Положення плану Монне склалися з декількох ключових пунктів: залучення народу, а відповідно й всіх трудових ресурсів для надолуження соціально-економічного відставання

Франції від інших держав; подолання технологічної прірви, котра виникла до початку війни та гальмувала прогрес країни під час відбудови; підвищення продуктивності праці; розвиток національних виробництв та зовнішньої торгівлі у тих галузях в яких Франція мала конкурентні переваги; подолання від'ємного торгівельного балансу країни, тобто збільшення експорту продукції закордон.

Реалізація плану Монне не була легкою та швидкою задачею, повністю виснажена країна не мала достатніх ресурсів щоб самостійно виконати масштабні проекти в рамках модернізації, тому була вимушена шукати фінансування від союзників (план Маршалла), націоналізувати велику частку підприємств країни, боротися з дефіцитом бюджету та впроваджувати певні не популярні рішення.

Проте саме реалізація плану Монне та спільна консолідація зусиль народу і уряду спровокували щорічне зростання економіки Франції не нижче ніж на 5% в проміжку 1960-1970 років (France GDP 1960-2024. <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/FRA/france/gdp-gross-domestic-product>).

В контексті післявоєнного відновлення економіки чи навіть її функціонування під час воєнних дій, в умовах коли війна в Україні триває з 2014 року, варто розглянути досвід Ізраїлю, та його політику щодо реконструкції постраждалих секторів та розвитку економіки внаслідок воєн з арабськими країнами в період 1947 року і дотепер. Отримавши незалежність у 1948 році країна відразу мусила захищати свій суверенітет та воювати з арабськими державами.

По завершенню війни виснажена ізраїльська економіка зіштовхнулася з рядом проблем: відтік арабського населення, кількість яких сягає до 800 тис. осіб; стрімке зростання єврейських іммігрантів, з 1948 по 1951 роки чисельність населення в країні зросла більш ніж удвічі; відсутність достатньої кількості базових товарів та продуктів для забезпечення нового і старого населення; критично низький рівень експорту та проблеми із забезпеченням житла і роботи. Для подолання економічної стагнації у 1952 році уряд запровадив Нову економічну політику, котра передбачала ліберизацію економіки, формування промислового сектору, розширення аграрної галузі та орієнтацію на власне виробництво.

Також, до чинників, котрі вплинули на становлення ізраїльської економіки варто віднести підтримку міжнародної спільноти, велику роль в якій відіграла допомога США та єврейська діаспора, репарації та реституції від Німеччини, продаж державних облігацій, стримування імміграції для стабілізації молоді економіки та розбудова власного оборонного сектору. У період з 1952 по 1965 роки сума зовнішнього фінансування складала рекордні 112 млрд. дол. у сучасному еквіваленті, що становили до 55% додаткових доходів бюджетів. (Танклевська, Карнаушенко, Петренко, 2022). В цей період почав зростати реальний ВВП країни, близько 11% щорічно та ВВП на особу, близько 6 %. Отримані ресурси дозволили інвестувати у будівництво інфраструктурних об'єктів: портів, переробних заводів, мереж водопостачання та розвивати нові галузі промисловості, наприклад, текстильне виробництво.

З 60-х років поступово почала змінюватись структура виробництва країни, зменшилась частка традиційних галузей, проте почала зростати частка високотехнологічної продукції, особливо електроніки та електротехніки.

Після “Війни за незалежність” економіка країни зазнала широкого державного контролю, що дозволило з одного боку захистити національні виробництва та досягнути стійкого зростання, а з іншого боку гальмувало лібералізацію економічних процесів в державі, що вплинуло на періодичні рецесії, гіперінфляцію та періоди безробіття.

Важливу роль у зростанні Ізраїлю відіграли іммігранти, з 1948 по 2023 роки до країни емігрувало близько 3,5 млн осіб. Це забезпечило економіку країни висококваліфікованими спеціалістами, робочою силою, підприємцями та творчими людьми. (Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-immigration-to-israel-by-year>).

Висновки. Дослідження відновлення постраждалих регіонів та країн світу у повоєнний період є цінним досвідом для української економіки та уряду під час розробки державних програм та

планів відбудови України. Варто зазначити, що відновлення Великої Британії, Франції, Німеччини, Ізраїлю не було простим та потребувало структурних змін та реформ в економіці країн. Після Другої Світової війни країни Західної Європи, окрім відновлення традиційних галузей господарства, почали інвестувати у розвиток нових секторів економіки, шукати нові торговельні ринки та будувати вільні економічні відносини з іншими країнами світу.

Досвід Франції в контексті реалізації плану Монне дозволяє сформулювати чітке розуміння необхідності мати стратегію відновлення держави, що має покладатися на висококваліфікованих спеціалістів, консолідацію зусиль народу та уряду, а також, за необхідності, впроваджувати певні не популярні рішення для виведення економіки зі стану стагнації.

Огляд арабо-ізраїльських воєн показує, що навіть за обмежених ресурсів: площі, населення, корисних копалин, країна може будувати високотехнологічну та процвітаючу економіку за умови міжнародної підтримки та структурованих економічних перетворень всередині держави.

Список використаних джерел

- France GDP 1960-2024. Retrieved from <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/FRA/france/gdp-gross-domestic-product>
- Hobsbawm E., 2002. War and peace. Retrieved from <https://www.theguardian.com/education/2002/feb/23/artsandhumanities.highereducation>.
- Jewish Virtual Library. Retrieved from <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-immigration-to-israel-by-year>
- Komar N., 2012. Napriamky nadannia mizhnarodnoi finansovoi ta tekhnichnoi dopomohy v ramkakh planu Marshalla [Directions for providing international financial and technical assistance under the Marshall Plan.]. - Visnyk TNEU №1, 2012 r. (in Ukrainian).
- Nestor O. Y., 2023. Uroky planu Marshalla: zdobuttia pidtrymky hromadskosti, peredumovy uspikhu ta naivazhlyvishi aktsenty dlia Ukrainy [Lessons of the Marshall Plan: gaining public support, success prerequisites, and key priorities for Ukraine]. - Ekonomika ta pravo. 2023, № 2. (in Ukrainian).
- SIPRI Yearbook 2005. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB05mini.pdf>.
- Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/1334676/wwii-annual-war-gdp-largest-economies/>
- Tanklevska N. S. , Karnausenko A. S. , Petrenko V. S., 2022. Izrail'skyi dosvid pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky [Israeli experience of post-war economic recovery.]. - Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriia: Ekonomika, menedzhment ta pravo, 2022 r. Vypusk 6.
- Uppsala Conflict Data Program. Retrieved from <https://ucdp.uu.se/>